

DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-0285.1.2019.180556>
УДК 784.9

Малиневська Валентина Мефодіївна
заслужений працівник культури України,
кандидат історичних наук, доцент,
директор Чернігівської філії
Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв
ORCID 0000-0003-1627-0227

МАРІЯ ФЕДОРІВНА БРОВЧЕНКО ЯК ФУНДАТОР НІЖИНСЬКОЇ ВОКАЛЬНОЇ ШКОЛИ (ДО СТОРІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Мета статті полягає у висвітленні основних мистецько-педагогічних принципів діяльності М. Бровченко як фундатора Ніжинської вокальної школи. **Методологія** дослідження базується на міждисциплінарному підході, що дозволяє використовувати надбання таких наук як історія, мистецтвознавство, педагогіка та ін.. Було використано ряд наукових методів, а саме: біографічний метод дозволив розкрити творчий шлях М. Бровченко як вокаліста; за допомогою історичного методу розкрито соціально-культурні умови розвитку М. Бровченко та її вклад в розвиток вітчизняної музичного мистецтва; метод аналізу застосовано для виокремлення основних принципів вокальної школи М. Бровченко. **Наукова новизна** статті полягає в поглибленому аналізі основних принципів вокальної школи М. Бровченко та її діяльність в Ніжинському державному педагогічному інституті імені М. Гоголя. На підставі архівних матеріалів та сімейного архіву доньки М. Бровченко у науковий обіг вперше введено невідомі факти з біографії митця. **Висновки.** М. Бровченко – одна з найяскравіших постатей Ніжинської вокальної школи, яка втілювала в собі професійні виконавські якості та педагогічні засади виховання майбутніх вокалістів. До основних принципів її вокальної педагогічної діяльності належать: відкритість та евристичний характер, індивідуалізм, системність та послідовність, фонетичний метод, принцип єдності вокально-технічного і музично-художнього розвитку студентів, кантилений спів, вокальне дихання, метод навчання «з голосу».

Ключові слова: М.Ф. Бровченко, Ніжин, вокалістка, педагогіка, Ніжинська вокальна школа, методичні та педагогічні принципи і засади.

Малиневская Валентина Мефодиевна, заслуженный работник культуры Украины, кандидат исторических наук, доцент, директор Черниговского филиала Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Мария Федоровна Бровченко как основательница Нежинской вокальной школы (к столетию со дня рождения)

Цель статьи заключается в освещении основных художественно-педагогических принципов деятельности М. Бровченко как основателя Нежинской вокальной школы. **Методология** исследования базируется на междисциплинарном подходе, что позволяет использовать достижения таких наук как история, искусствоведение, педагогика и др .. Было использовано ряд научных методов, а именно: биографический метод позволил раскрыть творческий путь М. Бровченко как вокалиста; с помощью исторического метода раскрыты социально-культурные условия развития М. Бровченко и ее вклад в развитие отечественной музыкального искусства; метод анализа применен для выделения основных принципов вокальной школы М. Бровченко. **Научная новизна** статьи заключается в углубленном анализе основных принципов вокальной школы М. Бровченко и ее деятельность в Нежинском государственном педагогическом институте имени Н. Гоголя. На основании архивных материалов и семейного архива дочери М. Бровченко в научный оборот впервые введены неизвестные факты из биографии художника. **Выводы.** М. Бровченко – одна из самых ярких фигур Нежинской вокальной школы, воплощала в себе профессиональные исполнительские качества и педагогические основы воспитания будущих вокалистов. К основным принципам ее вокальной педагогической деятельности относятся: открытость и эвристический характер, индивидуализм, системность и последовательность, фонетический метод, принцип единства вокально-технического и музыкально-художественного развития студентов, кантленое пение, вокальное дыхание, метод обучения «с голоса».

Ключевые слова: М.Ф. Бровченко, Нежин, вокалістка, педагогіка, Нежинська вокальна школа, методическіе і педагогіческіе принципи і устои.

Malinievskaia Valentyna, Honored Worker of Ukraine Culture, PhD in History, Associate Professor, the Director of the Chernihiv Branch of the National Academy of Culture and Arts Management

Maria Fedorivna Brovchenko as a founder of Nizhyn vocal school (for the centenary of his birthday)

Purpose of Research. The purpose of the article is to highlight the main artistic and pedagogical principles of M. Brovchenko's activity as the founder of the Nizhyn Vocal School. **Methodology.** The methodology of the research is

based on interdisciplinary approaches, which allows using the knowledge of such sciences as History, Art history, Pedagogy, etc.. The author uses the following scientific methods: the biographical method (to allow to highlight the creative way of M. Brovchenko as a vocalist); a historical method (to study the socio-cultural conditions of M. Brovchenko's development and her contribution to the development of the national musical art); an analysis (to distinguish the basic principles of M. Brovchenko's vocal school). **Scientific Novelty.** The scientific novelty of the article is in-depth analysis of the basic principles of vocal school M. Brovchenko and its activities in the Nizhyn State Pedagogical Institute after M. Gogol. On the basis of archival materials and a family archive of the daughter of M. Brovchenko, the author has introduced unknown facts from the artist's biography. **Conclusions.** M. Brovchenko was one of the most outstanding figures of the Nizhyn vocal school, which embodied the professional performing qualities and pedagogical principles of education of future vocalists. The main principles of her vocal pedagogical activity are openness and heuristic character, individualism, systemicity and consistency, phonetic method, the principle of unity of vocal-technical and musical-artistic development of students, cantiling singing, vocal breathing, the method of teaching "from the voice".

Key words: MF Brovchenko, Nizhyn, vocalist, pedagogy, Nizhyn vocal school, methodological and pedagogical principles and principles.

Актуальність дослідження. У червні 2019 р. виповнюється 100 років з дня народження українського педагога, вокаліста, режисера-постановника, заслуженої артистки України Марії Федорівни Бровченко (Кривець), яка у своїй творчості органічно поєднувала мистецьку та педагогічну діяльність.

Аналіз досліджень та публікацій. У науковій літературі проблему розвитку музичного мистецтва розглядали у своїх творах такі вітчизняні дослідники як В. Біліченко, Г. Самойленко, О. Сердюк, Т. Слюсаренко, О. Уманець та інші. Розвитку ніжинської музичної культури, особливо вокальної школи присвячені роботи кандидата мистецтвознавства О. Кавунник [3], однак роль М. Бровченко у розвитку місцевої вокальної культури не розкрито, що і обумовлює актуальність цього дослідження.

Мета статті полягає у висвітленні основних мистецько-педагогічних принципів діяльності М. Бровченко як фундатора Ніжинської вокальної школи.

Основна частина. Народилася вона у місті Ніжин у простій родині, де культивувалася українська народна пісня та традиції. У 1940 році М. Бровченко закінчує Ніжинський учительський інститут і розпочинає свою педагогічну діяльність вчителькою російської мови та літератури в школах сіл Крути та Безуглівка. З 1941 по 1946 рік активно займається творчою діяльністю, виступає з різними концертними програмами. Це був складний для неї період, адже на війні загинув її чоловік і вона залишилася одна з сином Віктором. Саме тоді М. Бровченко розпочинає співпрацю з молодим актором, режисером Іваном Кузьмичем Бровченко, який в подальшому стане її чоловіком та творчим наставником [4].

Архівні матеріали та преса 1944 – 1946 років свідчать, що М. Бровченко взяла участь в понад 900 спектаклях, концертах та інших культурно-масових заходах [5]. У березні 1945 р. та березні 1946 р. М. Бровченко була нагороджена Почесними грамотами від військового командування, які вона отримала з рук генерала А. Гречко та генерал-майор Т. Кулаков.

У 1943 році радянські війська звільнили Ніжин. Того ж року театр відновив свою діяльність. Першою виставою, яка була поставлена на його сцені стала оперета на Л. Юхвіда і О. Рябова «Весілля в Малинівці». Вистава надихала людей, дарувала оптимізм, радість та містила багато гумористичних побутових сцен. З цим спектаклем театр виступав у багатьох містах Чернігівської області.

Український журналіст В. Двойнос так описує талант М. Бровченко: «Сценічна обдарованість, прекрасне володіння голосом, сильним соковитим сопрано, зробили Марію Бровченко улюбленицею слухачів. Їй вдавалося створити реалістичні вокально-сценічні образи. Майстерність співачки вражала публіку. То було життя на сцені, але не натуралістичне, бо підносилось до високих художніх узагальнень. Артистка не грала, не співала, вона – жила на сцені. Все в неї було природно» [2].

У цей період М. Бровченко грала в багатьох виставах з українського класичного репертуару: «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського, «Сорочинський Ярмарок» М. Старицького, «Майська ніч» М. Старицького, «Наймичка» І. Карпенко-Карого, «Безталанна» І. Карпенко-Карого, «Назар Стодоля» Т. Шевченко, «Шельменко денщик» Г. Квітки-Основ'яненко, «Платон Кречет» І. Корнійчука та інші.

Наприкінці 1940-х років, М. Бровченко розпочинає свою роботу в Ужгородському драматичному театрі, який очолював заслужений артист УРСР Г. В. Воловик. Значну частину репертуару склали українські народні драматичні п'єси та опери, які відображали історичну долю українського народу, забуті народні обряди, звичаї, повір'я, свята. М. Бровченко виконує найвідоміші вокальні

партії української оперної спадщини, а саме: Наталка в опері «Наталка Полтавка» М. Лисенка; Катерини «Катерина» М. Аркаса; Оксани, Одарки «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського та інші.

У 1949 році гастролі Ужгородського музично-драматичного театру в місті Києві визначили подальшу долю М. Бровченко. Саме тоді, Київська консерваторія запрошувала на навчання талановиту молодь без спеціальної музичної підготовки. За направленням Ужгородського театру, М. Бровченко стає студенткою консерваторії. На вступному іспиті на неї звернула увагу корифей української оперної сцени, професор М.І. Литвиненко-Вольгемут, яка запросила її до свого вокального класу.

М.І. Литвиненко-Вольгемут виховала в своїй учениці високу виконавську культуру та вокальні техніки. Особливу увагу, професор приділяла українській народній пісні, яку культивувала серед своїх учнів. Після закінчення консерваторія М. Бровченко постала перед вибором: повернутись до Закарпатського музично-драматичного театру, залишитись працювати в оперній студії чи скористатися запрошенням відомої хорової капели «Думка». Не зважаючи на професійні перспективи, М. Бровченко обирає Ніжинський державний педагогічний інститут імені М. В. Гоголя, який очолював Марк Іванович Повод. Він запросив її викладати сольний спів на новій спеціальності «Вчитель співів». У 1956 р. багато випускників Київської консерваторії імені П. І. Чайковського розпочали свою педагогічну діяльність на цій спеціальності, серед них М. Кондратюк, Н. Кондратюк, М. Давидов, В. Ікконик та інші. У той період в Інституті працювали музиканти В. Розен, Л. Тевзадзе, В. Пожарин, Н. Сорогожська, В. Хомяков, М. Мельник. Цей висококваліфікований професорсько-викладацький склад став основою для заснування у 1964 р. музично-педагогічного факультету, що в подальшому зробить значний внесок у розвиток вітчизняної музично-педагогічної освіти.

М. Бровченко працювала на цьому факультеті близько 50 років. Професіоналізм, педагогічна майстерність та багаторічний сценічний досвід дозволив їй стати одним з фундаторів Ніжинської вокальної школи. Український мистецтвознавець О. Кавунник, досліджуючи регіональне музичне мистецтво та вокальне виконавство в Ніжині, у своїй статті «Ніжинська вокальна школа: віхи розвитку, представники» називає М. Бровченко «засновницею Ніжинської вокальної школи» [3].

Серед вихованців М. Бровченко відомі артисти та науковці України та ближнього зарубіжжя. Сьогодні це відомі імена: народна артистка України А. Кудлай, заслужена артистка Киргизії, професор Л. Циндрик, заслужені артисти України Віктор та Любов Анісімови, заслужена артистка України О. Нестеренко, солістка Харківського оперного театру Г. Касьяненко, заслужені працівники Культури України Н. Даньшина, О. Варьоха, В. Ломако, заслужена артистка Росії Людмила Шляхова, професор О. Ростовський, кандидат педагогічних наук, професор Л. Костенко, кандидат педагогічних наук, доцент Ж. М. Володченко, а також «Золоте тріо» (Наталія Даньшина, Алла Щербак-Дудченко та Світлана Козлова) та відомий вокальний квартет у складі Л. Шлаган, Л. Шеховцової, О. Лось та В. Коробки.

Її вихованці продовжили розвивати її педагогічну вокальну школу у різних містах України: заслужені працівники культури України О. Варьоха (м. Житомир), М. Вонарх (м. Чортків), В. Сиволап (м. Умань), Ф. Клименко (м. Богуслав), К. Чумакова (м. Артемівськ), В. Гарбовська (м. Новгород-Сіверський). У Ніжині мистецькі та навчально-методичні засади її діяльності продовжили викладачі кафедри вокально-хорової майстерності А. Хоменко, В. Коробка, В. Курсон, які постійно організовують різноманітні вокальні фестивалів та тематичні концертні програми, залучаючи студентів факультету.

М. Бровченко розкрила свій багаторічний практичний досвід та знання вокальної педагогіки у наукових та навчально-методичних працях, які були апробовані та різноманітних міжнародних та всеукраїнських науково-практичних та науково-творчих конференціях. У своїй діяльності вона синтезувала засади вокальної техніки та педагогіки. На нашу думку, до її основних принципів педагогічної діяльності М. Бровченко належать: відкритість та евристичний характер, індивідуалізм, системність та послідовність, фонетичний метод, принцип єдності вокально-технічного і музично-художнього розвитку студентів, кантіленний спів, вокальне дихання, метод навчання «з голосу».

1. Відкритість та евристичний характер. М. Бровченко вважала правильне розуміння природного тембру голосу, визначає систему навчання майбутнього вокаліста, адже чоловічі голоси (тенор, контртенор, баритон, бас) та жіночі (сопрано, меццо-сопрано, контральто) мають особливості постановки. Вона успішно працювала над розвитком як чоловічих, так і жіночих голосів, вимагаючи від своїх учнів систематичної роботи, ініціативи, читання відповідної літератури.

2. Індивідуалізм, що означає індивідуальний підхід до кожного студента, враховуючи його вокально-технічні, виконавські можливості, темперамент та психологічні особливості вихованця.

3. Системність та послідовність. На думку, М. Бровченко визначальними рисами будь-якої вокальної школи є системність у розвитку вокальної техніки на початковому етапі підготовки майбутнього вокаліста, що буде працювати у різних жанрах.

4. Фонетичний метод. М. Бровченко застосовувала його для постановки сценічної мови та артикуляції. Вона наголошувала, що вокальне виконавство пов'язане з вимовою слова, адже спів – це мова у продовжених звуках. Педагог постійно виховувала у своїх студентів відповідальне ставлення до процесу звукоутворення, адже формування співочого голосу – це складний та детальний процес. Формуючи звук, М. Бровченко виробляла у студентів якісний вокальний тон, а також звертала увагу на формуванні першого звуку, який повинен базуватися на диханні. Постійно робила акцент на правильній системі дихання, зокрема на положенні язика, що повинен лежати таким чином, щоб корінь його не закривав гортань, наголошуючи, що правильний спів лікує голосовий апарат.

5. Принцип єдності вокально-технічного і музично-художнього розвитку студентів. М. Бровченко вважала, що результат правильного викладання залежить, насамперед, від «вуха педагога», а також від розвитку вокального слуху студента, який базується на слухових, зорових, вібраційних та інших відчуттях. Також, М. Бровченко відзначала важливу роль внутрішнього психологічного стану та міміки студентів. Під час виконання вокальних партій, педагог радила, починаючи з другої октави, активно розводити кути рота, співати на посмішці, скорочуючи квадратні м'язи щік. Тільки за таких умов утворюється яскравий, дзвінкий, «польотний» звук. Особливу увагу педагог приділяла високій позиції звучання голосу. Проте, застерігала від надмірного використання головного резонування, що призводить до «звужування» звуку та втрати повноти його об'єму і природності. М. Бровченко вирівнювала реєстри шляхом впливу на співоче звукоутворення через дихання та змішування грудного і головного резонаторів на всьому діапазоні голосу (окрім крайніх нот). Педагог підкреслювала важливість вміння тримати головне резонування в нижній частині діапазону, а у верхньому реєстрі – грудне відлуння, що досягається наявністю опори дихання.

6. Кантилений спів. М. Бровченко вважала, що основою вокальної майстерності, правильної координації роботи співочого апарату у вокальній школі є кантилений спів, простота і природність звучання голосу. Вона підкреслювала, що плавний перехід від звуку до звуку потребує «кожний наступний звук посилати вперед, ніби зливаючи два звуки в один». При цьому вона стверджувала на що, не варто змінювати форму голосного звуку у бік меншої повноти, що розповсюджено серед початківців. М. Бровченко зауважувала, що у формуванні співочого голосу особливу роль відіграє слуховий самоконтроль студентів, адже якщо він навчиться правильно формувати звук на центрі діапазону, то він буде легко подати верхні ноти.

7. Вокальне дихання. Одним з провідних факторів і найважливішим засобом виразності співу педагог вважала розвиток вокального дихання. У своїй роботі, М. Бровченко надавала перевагу змішаному нижньореберно-діафрагматичному, косто-абдомінальному типу дихання. При цьому, зосереджувала увагу студентів на відчутті співацької опори за допомогою м'язів черевного пресу.

8. Метод навчання «з голосу». За допомогою цього методу М.Ф. Бровченко досягала правильності утворення співочого тону, набуття насиченого обертонами дзвінкого звуку на диханні. Її показ голосом був завжди ідеальним, абсолютно зрозумілим, естетично забарвленим. Вона чітко демонструвала як потрібно і як не потрібно співати. Варто зауважити, що М. Бровченко володіла лірико-драматичним сопрано, молодість, свіжість тембру якого зберегла до похилого віку.

Таким чином, методичні та педагогічні принципи школи М. Бровченко, становлять цілісну систему виховання вокаліста, що охоплюють такі аспекти вокальної майстерності як: висока вокальна позиція, відчуття резонаторного пункту (на коренях верхніх зубів); змішане однорідне звучання голосу; розвиток діапазону голосу; чітка дикція та природна артикуляція (вимова приголосних якби на верхні кутні зуби); робота над художнім образом, музичним і поетичним текстом у творах тощо.

Отже, творча і педагогічна спадщина М. Бровченко має велике прикладне значення у вітчизняній вокальній педагогіці. Український мистецтвознавець підкреслює, що О. А. Кавунник про те, що «феномен» Ніжинської вокальної школи означений професійно-виконавською та музично-педагогічною діяльністю її засновниці – Марії Федорівни Бровченко. У 1997 році за внесок у розвиток української музичної культури як співачки, педагога, актриси, режисера-постановника увінчалась їй було присвоєно почесне звання «Заслужена артистка України».

Висновки. М. Бровченко – одна з найяскравіших постатей Ніжинської вокальної школи, яка втілювала в собі професійні виконавські якості та педагогічні засади виховання майбутніх вокалістів. До основних принципів її вокальної педагогічної діяльності належать: відкритість та евристичний характер, індивідуалізм, системність та послідовність, фонетичний метод, принцип єдності вокально-

технічного і музично-художнього розвитку студентів, кантиленний спів, вокальне дихання, метод навчання «з голосу».

Література

1. Васильківський Г. Вони працювали на перемогу // Під прапором Леніна. 1 жовт. 1983. С.4.
2. Двойнос В. Хіба так можна плакати ж хочеться! // Вісті. 1995. 7 травня. С.4.
3. Кавунник О.А. Ніжинська вокальна школа: віхи розвитку, представники // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: зб.наук.праць. К. 2014. Вип. XXXII. С.185 – 190.
4. Малиневська В.М. Талант від Бога, діда і рідної землі. Світлій пам'яті заслуженої артистки України М.Ф. Бровченко. URL: Режим доступу: http://www.ndu.edu.ua/storage/doc/3_0173_11_2009.pdf (дата звернення 15.12.2018).
5. Матеріали Ніжинського державного українського драматичного театру імені М. Коцюбинського. Філія Держархіву Чернігівської області в м.Ніжин. Ф.1. Оп.1 Спр.1. Арк.18 – 19; Спр.3. Арк.39.
6. Слово про Вчителя. Ніжин. 2017. 206 с.

References

1. Vasytkivskiy G. (1983). They Worked for the Victory. Pid praporom Lenina, 1 October, 4 [in Ukrainian].
2. Dvoynos, V. (1995). Is It Possible, You Want to Cry!. Visti, 7 May, 4 [in Ukrainian].
3. Kavunnyk, O. A. (2014). Nizhyn Vocal School: Milestones of the Development, Representatives. Aktualni problem istorii, teorii ta praktyku hudozhnoi kultury, XXXIII, 185 – 190 [in Ukrainian].
4. Malinevskaya, V. M. (2009). Talent from God, Grandfather and Native Land. Bright memory of Honored Artist of Ukraine M. F. Brovchenko. Retrieved from http://www.ndu.edu.ua/storage/doc/3_0173_11_2009.pdf [in Ukrainian].
5. Materials of the Nizhyn State Ukrainian Drama Theater named after M. Kotsiubynsky. Branch of the State Archives of Chernihiv region in the city of Nizhyn. F.1 Op.1 Spri.1. 18-18; Спр.3 Arch.39 [in Ukrainian].
6. The Word about the Teacher. (2017). Nizhyn [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 07.11.2018 р.

DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-0285.1.2019.180559>

UDC 7.032:[2-162.6:391.5]

Minenko Oksana

candidate in the art criticism,
Municipal higher educational institution
«Khortytysa National Educational
Rehabilitation Academy»
ORCID 0000-0003-4210-5778
oksana.ok986@gmail.com

FEMALE HAIRSTYLE IN THE CONTEXT OF THE ANCIENT PHILOSOPHY OF BEAUTY

The purpose of the article is to determine the features of the development of women's hairstyles in the context of the specificity of the beauty philosophy of the era of Antiquity. **The methodology** consists of the principles of objectivity, historicism, multifactorial character, systemic nature, complexity and pluralism; and to achieve the goal, the following methods were used: problem-chronological, concrete historical, statistical, descriptive, logical-analytical. **Scientific novelty.** An art history analysis of works of art was carried out in order to determine the specifics of the stylistics of female hairstyles in Greece and Rome (5th century BC – I 5th century AD); the influence of visual images of ancient Greek goddesses created by ancient masters on the formation of the ideal of female beauty and the popularization of new styles of female hairstyles, according to the ancient philosophy of beauty. **Conclusions.** Based on the study of female hairstyles of the era of Antiquity, it is proved that their style features are one of the aspects of the modification of human beauty, according to philosophical views and aesthetic ideals. Combining utilitarian, aesthetic and symbolic functions, the female hairstyles of the goddesses of the Olympic pantheon reflect the material, spiritual and social position of society, meet the artistic and aesthetic views characteristic of the Antiquity, the beauty ideals of which, despite transformations and modifications in the process of evolution, retained specific characteristics, corresponding to the established mentality of ancient Greek culture.

Key words: female hairstyles, Antiquities, goddesses, Olympic pantheon, mythological scenes, visual arts.

Міненко Оксана Анатоліївна, кандидат мистецтвознавства, Комунальний вищий навчальний заклад «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»

Жіноча зачіска в контексті античної філософії краси